

6.3. Методика формування іншомовної граматичної компетентності

Дайте відповіді, спираючись на свій досвід вивчення ІМіК:

- Як вас навчали граматики у школі? Які труднощі ви відчували? Хто і як допомагав вам?
- Які ваші найтипівіші граматичні помилки? Чи вважаєте ви за можливе позбутися їх? Яким шляхом?
- Які граматичні вправи вам більше подобалося виконувати: ті, в яких ваша увага була спрямована на форму, чи ті, де ваша увага була спрямована на зміст?

6.3.1. Загальна характеристика іншомовної граматичної компетентності

Граматична компетентність (ГК) – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості. Основними компонентами ГК виступають, таким чином, граматичні навички, граматичні знання і граматична усвідомленість.

Розглянемо компоненти ГК. Говорячи про *знання* як компонент ГК, слід, перш за все, вирішити питання, яку граматику ми маємо на увазі. Існує так звана *лінгвістична* (або аналітична, формальна) *граматика*, тобто науковий лінгвістичний опис системи правил певної мови, і *педагогічна* (або навчальна) *граматика*, яка являє собою перероблені правила лінгвістичної граматики, пристосовані для навчання мови. Педагогічна граmatика завжди контрастивна, бо враховує вплив рідної мови. Навчальний матеріал до неї відбирається за суто методичними критеріями: нормативності, вживаності, відповідності потребам спілкування. Він організується циклічно й концентрично (а не системно-лінійно, як у лінгвістичній граматиці), передбачаються фази систематизації і повторення. Уточнюючи поняття “педагогічна граmatика”, дослідники (Черноватий Л. М., Хельбіг Г., Дірвен Р.) визначають її як будь-який, орієнтований на вчителя і учня, опис або спосіб пред’явлення правил ІМ з метою забезпечення процесу його засвоєння, а також управління цим процесом. Метою застосування педагогічної граматики є перехід тих, хто навчається, до так званої *інтуїтивної граматики*, яка визначається як імпліцитне знання структури мови, тобто це знання, яке зазвичай не усвідомлюється, проте воно лежить в основі здібності того, хто говорить / пише, породжувати граматично коректні висловлювання, або здібності того, хто слухає / читає, розуміти їх. Існують різні типи навчальної інформації, які допомагають учням одержувати граматичні знання:

1. Правила (описові правила і правила-інструкції).
2. Зразок мовлення (ЗМ) на рівні словоформи, словосполучення, фрази, понадфразової єдності (ПФЄ).
3. Модель.
4. Схеми.
5. Ілюстративна таблиця.
6. Когнітивна метафора (вербальна або зображальна).

У широкому смислі **правило** є інформацією про незнайомий або малознайомий об'єкт, а також про особливості оперування ним.

Описові (або лінгвістичні) **правила** є положеннями, що виражають певну закономірність, постійне співвідношення певних елементів. Вони мають констатуючий характер і формулюються у такий спосіб: "... формується за допомогою...", "вживається в таких випадках:...". Переважна більшість правил у вітчизняних і зарубіжних підручниках ІМ є, на жаль, саме описовими правилами.

Правила-інструкції є вказівками або рекомендаціями, що вказують на дії, які необхідно виконати для досягнення поставленої мети, вони є безпосереднім керівництвом до дії. Наведемо приклади.

Англійська мова

Щоб запитати про те, чи хтось (або щось) виконує дію у момент мовлення, поставте на перше місце форми дієслова **to be: is** – для однини, **are** – для множини; на друге місце – підмет, на третє – четверту форму смислового дієслова (**V-ing**), потім інші члени речення. Наприклад: **Is Jessica playing** with her doll? **Are Jack and Patrick drawing**?

Французька мова

Щоб сказати про те, що певна річ належить одній людині, вживай форму **est à**, багатьом людям – **sont aux**. Наприклад: Ce chapeau **est à** Marie. Ces jouets **sont aux** enfants de Madame Bernard.

Німецька мова

Щоб побудувати речення з дієсловами з відокремлюваними префіксами у Präsens, Imperfekt та Imperativ, необхідно поставити відокремлюваний префікс в кінці речення.

Наприклад: Präsens: Er **macht** das Fenster **auf**.
Imperfekt: Er **machte** das Fenster **auf**.
Imperativ: **Mach** das Fenster **auf**!

Іспанська мова

Якщо хочеш поставити загальне запитання, почни речення з дієслова.

Наприклад: ¿**Está** el libro sobre la mesa?
¿**Escriben** los alumnos en sus cuadernos?

Зразок мовлення (ЗМ) – це типова мовленнєва одиниця (МО), за аналогією з якою можна побудувати багато інших МО, що мають таку саму структуру.

Граматичну структуру (ГС) розглядають як механізм сигналів, що служать для передачі певних значень (Хорнбі А.С.). Так, наприклад, наявність в англійській мові модального дієслова **must** у сполученні з перфектним інфінітивом сигналізує про впевненість у тому, що дія мала місце; сигнал **'s** передає поняття приналежності (Mary's book). В іспанській і французькій мовах поняття приналежності передається за допомогою прийменника **de**: El libro **de** Maria / La chamber **de** la mère; в німецькій мові це поняття передається закінченням родо-

вого відмінка: **Ninas** Buch, або за допомогою прийменника **von**: das Buch **von** Nina. Кожна мовленнєва одиниця (словоформа, вільне словосполучення, фраза, ПФЄ) має свою структуру, яка відбиває певні зв'язки між її компонентами.

Наведемо приклади ЗМ.

Англійська мова

- What is there on the shelf? *ЗМ рівня словоформи:*
1) Books. 2) Bags. 3) Brushes.
- Where is my ball? *ЗМ рівня словосполучення:*
1) On the chair. 2) Under the table. 3) In the bag.
- ЗМ рівня фрази:*
1) Pete is writing a letter. 2) I am drawing.

Французька мова

- Quel transport préfères-tu? *ЗМ рівня словоформи:*
1) Le train. 2) La voiture.
- Qu'est-ce qu'il y a sur la table? *ЗМ рівня словосполучення:*
1) Une nappe blanche. 2) Un vase vert.
- ЗМ рівня фрази:*
1) C'est une règle. 2) C'est une règle de Marie.

Німецька мова

- Was malst du? *ЗМ рівня словоформи:*
1) Ein Buch. 2) Eine Fahne. 3) Einen Hund.
- Was trinkt ihr gern? *ЗМ рівня словосполучення:*
1) Kaltes Wasser. 2) Starken Kaffee. 3) Warme Milch.
- ЗМ рівня фрази:*
1) Ich trinke am liebsten schwarzen Kaffee.
2) Mein Bruder trinkt am liebsten schwarzen Kaffee.

Іспанська мова

- ¿De qué color es la mesa? *ЗМ рівня словоформи:*
1) Amarilla. 2) Negro.
- ¿De qué color es el diván? *ЗМ рівня словоформи:*
1) Una mesa amarilla. 2) Un divan negro.
- ¿Qué hay en el cuarto? *ЗМ рівня фрази:*
En el cuarto hay un diván negro.

Модель відтворює структуру, властивості, взаємозв'язки об'єкта і відносини між його елементами у спрощеній формі. Наприклад:

Модель розпорядження, наказу (англійська мова):

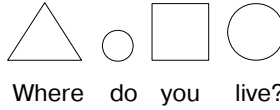
V	(d)	N
Open Do	the your	window! morning exercises.

Схема – це умовне графічне зображення об’єкта.

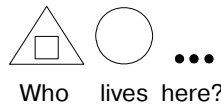
Наведемо приклади.

Англійська мова

Схема ГС спеціального запитання у Present Simple (рівень фрази):

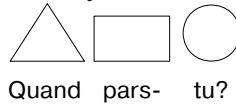


Трикутник означає питальне слово, маленьке коло – допоміжне дієслово, квадрат – підмет, велике коло – першу форму смислового дієслова. Коли потрібно пояснити “запитання до підмета”, то сигнал питального слова у схемі збігається із сигналом підмета:



Французька мова

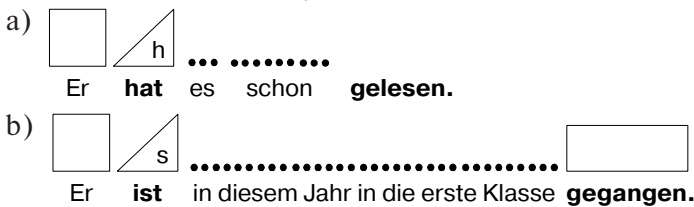
Схема спеціального запитання у Présent de l’Indicatif:



Трикутник означає питальне слово, прямокутник – присудок, коло – підмет.

Німецька мова

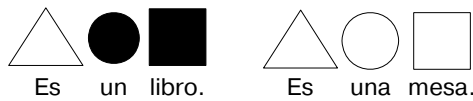
Схема ГС з дієсловом у Perfekt.



Квадрат означає підмет, світлий трикутник з літерою **h** всередині – допоміжне дієслово **haben**; світлий трикутник з літерою **s** всередині – допоміжне дієслово **sein**; прямокутники – третя форма смислового дієслова; крапки – другорядні члени речення.

Іспанська мова

Схема ГС із значенням номінації.



Трикутник означає дієслівну форму **es**, чорне коло – неозначений артикль чоловічого роду **un**, світле коло – неозначений артикль жіночого роду **una**, чорний квадрат – іменник чоловічого роду, білий квадрат – іменник жіночого роду.

Наступним видом навчальної інформації є *ілюстративна таблиця*. Це вид зорової наочності, що відображає явища у графічній формі і носить узагальнюючий характер. Вона може розглядатися як орієнтовна основа дії і як систематизація набутих раніше знань, які дозволяють простежити зв'язок між усіма елементами граматичного явища, що систематизує розрізнені відомості. Ілюстративна таблиця має демонструвати не лише форму ГС, як це зазвичай має місце у формальних граматичних таблицях, але й принаймні її основну функцію. Таблиця 10 демонструє основні форми і функції видочасових форм англійської мови в активному стані.

Таблиця 10

TABLE OF ENGLISH TENSES, ACTIVE VOICE

<i>Aspect Tense</i>	<i>Simple</i>	<i>Continuous</i>	<i>Perfect</i>	<i>Perfect Continuous</i>
Present	Every day in our English lessons we read stories, talk to each other, write notes. Our teacher asks us a lot of questions. Do you write notes? Does your teacher ask you questions?	Hello, Ann! What am I doing ? I'm doing my homework. My brother is playing computer games. My parents are watching TV. What are you doing now?	I've already written Exercise 3. My friend has done it too. Some students haven't finished it yet. Have you written the exercise? I have seen a new film this week.	We've been looking forward to this journey since September. I have been thinking about going to a school of English for some time.
Past	Yesterday we listened to an interesting story and sang a new song. We didn't solve crossword puzzles. Did you sing an English song?	– What were you doing yesterday at 6 o'clock? – Let me think. I was doing my homework. When my parents came home, I was watching TV.	On Saturday I had swept the floor and had washed up before my parents came home. But I hadn't cooked anything by that time.	In September 1862, the finished draft of the Declaration to free the slaves that Lincoln had been preparing for a long time, appeared in the papers.
Future	Tomorrow we'll solve a crossword puzzle and talk to each other. Will you talk to each other? What else will you do ?	Tomorrow at half past 8 I'll be watching a thriller on TV.	By the end of the term we'll have finished the chapter "Eddie" from the novel "Copper Beech" by M. Binchy.	Your teacher of English will have been working at school for 20 years by the first of January.
Future in the Past	The teacher promised that the next day we would solve another crossword puzzle and talk to each other.	A friend of mine asked me what I would be doing on Sunday at half past 8. I told him I would be watching a thriller on TV.	I thought that by the end of the term we would have finished the chapter "Eddie".	We were told that our teacher of English would have been working at the university for 20 years by the first of January.

Когнітивна метафора (КМ) – це когнітивний процес (ментальна операція), що виражає і формує нові поняття, без яких неможливе отримання нового знання. КМ відповідає здатності людини помічати/схоплювати і створювати подібність між класами об’єктів; можливість про щось раптово здогадатися (insight), проникнути в сутність явища, глибше його зрозуміти.

КМ можуть бути вербальними і зображальними.

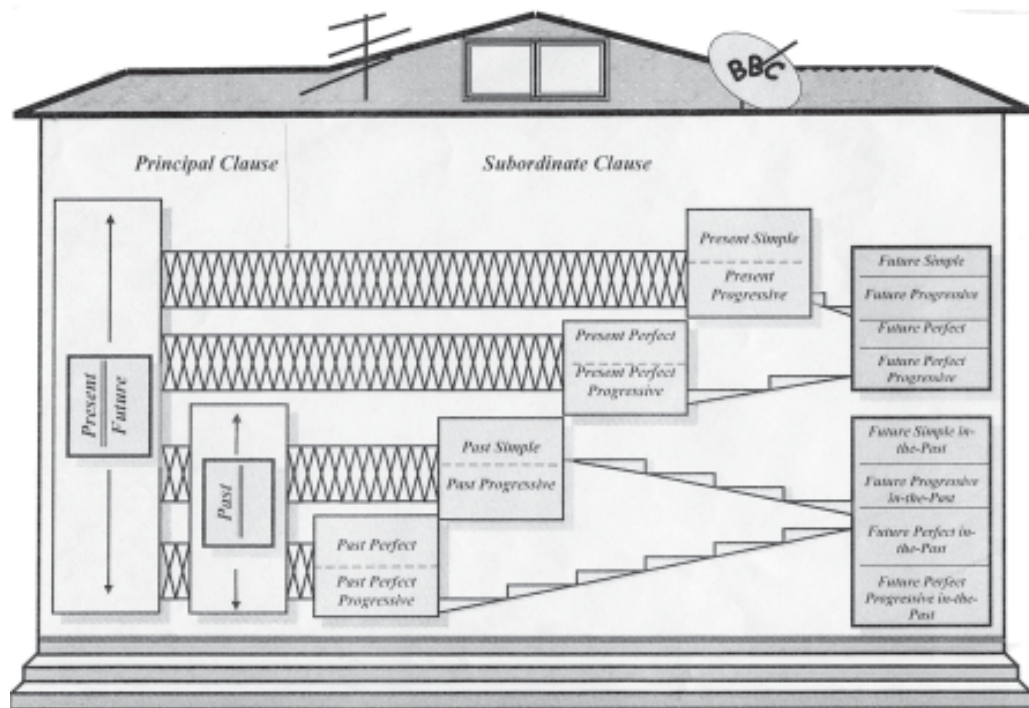
Приклад вербальної КМ:

Правильні дієслова “вдягнені” однаково, вони всі в уніформі (як солдати), а неправильні “вдягаються” у різних дизайнерів, тому кожне неправильне дієслово унікальне.

Нижче наведено приклад зображальної КМ (Схема 11), що відображає узгодженість часів англійської мови у вигляді будівлі з двома ліфтами, один з яких їде на всі поверхи, а інший лише до другого (за Вовк О. І).

Схема 11

Приклад зображальної когнітивної метафори



Граматичні навички є найважливішим компонентом ГК. Граматичні навички, як і всі інші мовленнєві навички, мають характеризуватися такими ознаками як автоматизованість, гнучкість і стійкість та формуватися поетапно.

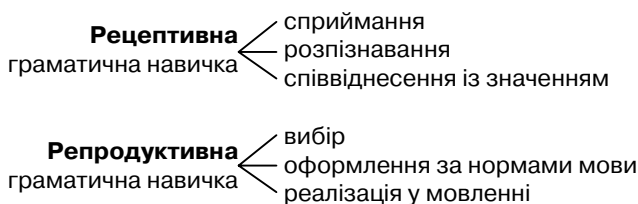
Сформованість **репродуктивної граматичної навички** – одна з передумов функціонування вміння висловлювати свої думки в усній і письмовій формах (говоріння і письмо). Той, хто говорить/ пише, має спочатку **вибрати** ГС, яка б відповідала ситуації мовлення. Подальший вибір залежить від часу події, про

яку йдеться, від характеру інформації. На вибір ГС також впливають стосунки між людьми, що спілкуються. Обрану ГС слід **оформити** відповідно до норм ІМ (маються на увазі морфологічні й синтаксичні особливості ГС). Вибір та оформлення ГС здійснюються паралельно, щоб у свідомості мовця поєднувалися комунікативний намір і форма, за допомогою якої цей намір виражається.

Сформованість **рецептивної граматичної навички** — одна з передумов функціонування уміння розуміти думки інших людей в усній і письмовій формах (аудіювання і читання). На відміну від репродуктивної граматичної навички, яка передбачає вибір форми згідно з комунікативним наміром, ситуацією мовлення тощо, першою операцією у формуванні рецептивної граматичної навички є **сприймання** звукового або графічного образу ГС. Якщо рецептивна граматична навичка сформована, сприймання супроводжується **розпізнаванням** граматичних форм і **співвіднесенням** їх з певним значенням. Представимо на схемі (див. схему 12) операції, що входять до рецептивної і репродуктивної граматичної навички.

Схема 12

Операції, що входять до граматичної навички



Граматична усвідомленість є складовою загальної мовної усвідомленості людини (language awareness, Sprachbewusstheit) або рефлексорного підходу до феноменів мови і мовлення, а також до власних процесів учіння й оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю (ІКК) та її складовими. Це здатність людини розмірковувати над процесами формування своєї ГК, свідомо реєструвати й розпізнавати ГС в усному і писемному мовленні, їхні особливості та закономірності їхнього утворення і функціонування; знати свій “тип” мовця і “учня”, аналізувати граматичну сторону свого мовлення тощо.

Труднощі формування граматичної компетентності

Труднощі формування ГК зумовлюються трьома групами факторів: а) індивідуальними особливостями учнів; б) ІМ, що вивчається; в) навчанням: учителем, технологією навчання і навчальними матеріалами.

а) Труднощі, зумовлені індивідуальними особливостями учнів

Учні, які починають вивчати ІМ, зазнають певних труднощів психологічного характеру. Це обумовлено тим, що:

- ІМ на відміну від рідної є другорядним засобом спілкування, використання якого не є життєвою необхідністю;

- оволодіння ІМ починається у шкільному віці, коли головний засіб спілкування, рідна мова, вже усталений, тому потрібні спеціальні зусилля для виклику мотивації щодо вивчення ІМ взагалі і граматики ІМ зокрема;
- засвоєння ІМ відбувається у навчальних умовах, у яких немає достатньої бази для мимовільного вияву закономірностей граматичних явищ;
- засвоєння граматичної побудови мови, граматичних категорій і граматичних явищ характеризується абстрактністю, що, у свою чергу, передбачає наявність в учнів аналітичних здібностей, добре розвинених навичок класифікації явищ з опорою на їх ознаки, а також логічного мислення та пам'яті.

б) Труднощі, зумовлені ІМ, що вивчається

Велика група труднощів, з якими стикаються учні під час навчання граматичного матеріалу, спричиняється ІМ, що вивчається. Вони зумовлені

- 1) *інтерференцією* рідної мови, оскільки учні вже мають навички використання граматичних засобів рідної мови. З одного боку, це допомагає, а з іншого – викликає певні труднощі. Так, значною трудностю для україномовних учнів є вживання прийменників, значення яких не сходяться в різних мовах, що й викликає велику кількість помилок, оскільки в цьому випадку в англійській мові прийменники окрім лексичних значень передають ще й граматичні, які в українській (синтетичній) мові виражаються закінченнями, що обираються в залежності від відмінка. Тому в учнів при вживанні у мовленні прийменників ІМ, значення яких не сходяться з прийменниками української мови, дуже часто спостерігається негативний перенос, що полягає у прямому перекладі прийменників української мови на англійську;
- 2) *наявністю/відсутністю певних граматичних явищ у рідній мові*. Так, наприклад, в українській мові 7 відмінків, в німецькій – 4, у фінській – 14, а в англійській відмінків немає; або відсутність в українській мові такого граматичного явища як артикль;
- 3) *складністю граматичного явища*, що обумовлено різноманітністю морфологічних форм, наявністю багатозначних і багатофункціональних явищ (внутрішньомовна інтерференція);
- 4) *співвідношенням значень і випадків вживання граматичних явищ* (значення і випадки вживання збігаються в обох мовах / обсяг значень і випадки вживання не збігаються);
- 5) *способом утворення форми граматичних явищ* (спосіб утворення форми сходиться в рідній та ІМ / спосіб утворення форми відрізняється в рідній та ІМ);
- 6) *оволодінням граматичним явищем* у морфології (наприклад, відсутність в англійській мові системи відмінювання іменників полегшує вивчення останніх, проте ускладнює процес оволодіння прийменниками; труднощі, з якими зустрічаються учні під час вивчення іменників з артиклями або оволодіння категорією роду; труднощі, що виникають у процесі засвоєння узгодження часів тощо) і в синтаксисі (наприклад, порядок слів).

Знайомство з типологічними ознаками граматичної системи ІМ доцільно здійснювати у зіставленні з рідною мовою учнів. Таке зіставлення має носити практичний характер і показати учням різницю між граматичними системами двох мов. Знання зазначених труднощів дозволяє спрогнозувати помилки учнів та організувати навчання граматичного матеріалу таким чином, щоб подолати міжмовну і внутрішньомовну інтерференцію.

в) Труднощі, зумовлені умовами навчання

- Навчальні програми з рідної та іноземної мови не зв'язані між собою. Це призводить до того, що учні іноді починають вивчати граматичне явище ІМ, яке вони ще не вивчали в рідній мові.
- Нові граматичні структури на етапі ознайомлення подаються поза контекстом, що у подальшому призводить до того, що в учнів з'являються труднощі під час ситуативного використання граматичних явищ.
- Навчання граматичного матеріалу ускладнюється граматичними термінами і правилами, а також великою кількістю винятків. Так, наприклад, при навчанні граматики на початковому етапі (у початковій школі) застосовується експліцитний підхід (пояснення і заучування граматичних правил), а не імпліцитний (повторення і заучування граматичних структур без заучування правил). Складність граматичних правил призводить до блокування їх розуміння, або дитина просто заучує правила, створюючи тим самим труднощі у вивченні ІМ як на операційному, так і на мотиваційному рівнях.
- Навчання граматики часто обмежується використанням “сухих” таблиць, заучуванням граматичних конструкцій, однотипними вправами, виконуючи які, учні не впевнені у практичній користі того, що вони роблять.
- Використовуються лише фронтальні форми роботи, що спричиняє пасивну роль учня на уроці.

6.3.2. Цілі формування граматичної компетентності в учнів початкової, основної і старшої школи

Формування ГК починається у *початковій школі*. Після закінчення 4-го класу молодші школярі згідно чинної програми мають вийти на рівень А1 ІКК (за глобальною шкалою ЗЄР), а значить – на той самий рівень ГК. Проте дослідники, які займаються проблемами початкової школи (наприклад Паршикова О. О.), на основі даних психологів і психолінгвістів вказують, що засвоєння граматики ІМ у молодших школярів буде значно різнитися у 1-2 класах і в 3-4 класах: перші знаходяться на так званій дограматичній стадії засвоєння ІМ, другі – на граматичній стадії. Тому рекомендації програми про імпліцитне засвоєння граматики у початковій школі слід сприймати диференційовано: учні, що знаходяться на “дограматичній” стадії, ще не спроможні усвідомити граматичні закономірності ІМ, у них навіть немає досвіду вивчен-

ня граматики рідної мови. Завдання учителя – дати учням якомога більше ЗМ, які вони спочатку вживають без змін, потім з мінімальними змінами згідно із ситуацією мовлення, створеною вчителем. На “граматичній” стадії молодші школярі вже можуть вносити зміни у ЗМ спочатку на синтаксичному, а потім і на морфологічному рівні (Паршикова О. О.). На цій стадії засвоєння ІМ буде недоцільно обмежитися лише імпліцитним засвоєнням граматичної сторони мовлення, і вже згодом можна застосовувати прийоми, завдяки яким учні не лише отримують, але й самі здобувають необхідні їм граматичні знання.

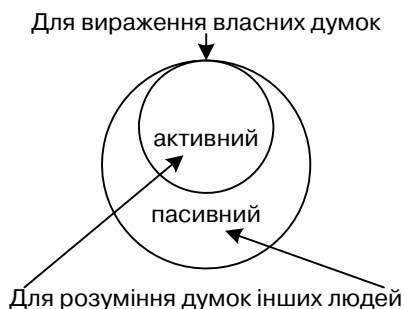
В основній школі згідно з чинною програмою учні мають досягти рівня ІКК А2, в тому числі й такого її компонента як ГК. Головним завданням тут є оволодіння так званим активним граматичним матеріалом (див. підрозділ 3). Звичайно, учні основної школи мають не лише імітувати вчителя, але й породжувати свої власні висловлювання з конкретними ГС, а також розуміти їх у мовленні вчителя, інших учнів, і найголовніше – у мовленні носіїв мови, для чого слід активно застосовувати фоно- і відеофонограму.

У старшій (переважно профільній школі) з’являється необхідність засвоювати не лише активний граматичний матеріал (до початку занять у старшій школі він в основному вже засвоєний), але й так званий пасивний граматичний матеріал, що належить до шкільного граматичного мінімуму. Це ГС, які зустрічаються переважно у фахових або фахово спрямованих текстах, які учні будуть читати у старшій школі. На цьому етапі слід забезпечувати більшу автономність учнів, їхню самостійність у формуванні ГК. Випускники старшої школи мають досягти ІКК рівня В1 (рівень стандарту), в тому числі і ГК.

6.3.3. Шкільний граматичний мінімум

У середніх навчальних закладах вивчаються не всі граматичні явища виучуваної ІМ, а спеціально відібраний шкільний **граматичний мінімум**, який складається з **активного** граматичного мінімуму і **пасивного** граматичного мінімуму. Для вираження своїх думок ІМ учень має оволодіти тими ГС, які входять до активного граматичного мінімуму. Безперечно, ці ГС він має також розуміти в усному або писемному мовленні. До пасивного граматичного мінімуму входять такі ГС, якими учні можуть не користуватися для вираження своїх думок, але які потрібні для сприймання й розуміння іншомовного мовлення в усній і письмовій формі. Звичайно, кількість таких ГС буде не такою великою, як кількість лексичних одиниць пасивного словника, бо взагалі кількість ГС і граматичних явищ у будь-якій мові обмежена і піддається обліку. Щоб сприймати й розуміти думки інших людей, необхідно володіти як активним, так і пасивним шкільним граматичним мінімумом (див. схему 13). На жаль, у програмі, де весь граматичний матеріал ретельно розписаний по класах, він не розділяється на активний і пасивний. Тому вчителю доведеться робити це самому.

Шкільний граматичний мінімум



6.3.4. Етапи формування граматичної компетентності

Як зазначалося вище, компонентами ГК є граматичні знання, мовленнєві граматичні навички і граматична усвідомленість. Виділяючи ці важливі складові ГК, слід разом з тим зазначити, що формуються вони не окремо один від одного, а разом. Тому ми у визначенні етапів формування ГК будемо спиратися на виділені С.П.Шатіловим етапи формування мовленнєвої граматичної навички. Першим етапом є *орієнтовно-підготовчий*. На цьому етапі відбувається ознайомлення учнів з новим граматичним явищем / ГС і первинне виконання мовленнєвої граматичної дії за зразком, якщо вона елементарна, чи первинне виконання окремих операцій, що входять до складу граматичної дії на основі усвідомлення способів їх виконання. На другому, *стереотипно-ситуативному етапі*, відбувається автоматизація дій учнів з новими ГС на рівні фрази. На третьому, *варіююче-ситуативному етапі*, продовжується автоматизація дій учнів з новими ГС на рівні ПФЄ і тексту.

На **першому етапі** учні ознайомлюються з новою ГС у контексті або ситуації мовлення – реальній або спеціально створеній учителем. Контекстом може служити будь-який невеликий текст – вірш, пісня, короткий діалог, уривок з відеофільму тощо. Бажано, щоб інформація надходила до учнів по двох каналах – слуховому і зоровому. У випадку використання відеофонограми подачу інформації по зоровому каналу слід відкласти на час після перегляду відеофонограми, інакше учні пропустять відеоряд. На цьому етапі учні не лише ознайомлюються з ГС, але й одержують або здобувають знання. Останнє – здобування знань, як це доведено дослідженнями психолінгвістів і методистів (Красних В. В., Кубрякова О. С., Ніцецька О. М., Вовк О. І.), набагато корисніше, бо виведені або здобуті знання є значно міцнішими за одержані в готовому вигляді. Для виведення знань на основі контексту (або кількох контекстів) використовується *евристична бесіда* (термін Міньяр-Белоручева Р. К.). Наведемо приклад мінімального контексту – вірша англійською мовою – та евристичної бесіди, у процесі якої учні старшої школи здобуватимуть знання про одну із функцій Present Perfect Progressive (PrPP).

T: Read the poem. Pay special attention to the verb form in bold type.

WORK IS OVER (by R. Garland)

Mary **has been raking** hay,
All the day, all the day.
Now she is sleeping in the clover.
Work is over. Work is over.

To better understand the functions of PrPP give answers to the following questions:

T: When did Mary begin to rake hay?

P₁: Early in the morning.

T: Is she still raking hay?

P₂: No, she isn't. She's sleeping now.

T: Do we know how long she has been doing the work?

P₃: Yes, we do. All the day.

T: As a result the girl is very tired, she's sleeping in the clover. What function does the verb form in PrPP illustrate in the text? – To show an action that has been recently finished, but we can see its result (the girl is tired) even after the action is over. And now pay attention to the form of PrPP. What kind of predicate is the verb form in bold type?

P₄: The simple verbal predicate.

T: Right. Any progressive form has got the same formula: be + V-ing.

In what tense is the auxiliary verb **be** in PrPP?

P₅: In the Present Perfect: have/ has been.

У зв'язку з тим, що видочасова форма PrPP має декілька функцій, продемонстрованого контексту недостатньо. (За браком місця інші контексти з PrPP тут не подаються.)

На першому етапі формування граматичної навички потрібно здійснити фонетичне відпрацювання ЗМ з новими ГС. Особливу увагу у випадку з PrPP слід приділити тому, що обидві форми допоміжного дієслова не наголошуються. Цієї мети можна досягти, читаючи хором та індивідуально ЗМ, які включають видо-часові форми PrPP. Звичайно, евристична бесіда – не єдиний шлях одержання учнями граматичних знань як орієнтовної основи майбутніх мовленнєвих дій з новою / новими ГС. Наведемо приклади фрагментів урочків, мета яких – ознайомити учнів з новою / новими ГС.

Англійська мова

Сьогодні ви навчитеся говорити про те, що знаходиться у зазначеному місці (на парті, на столі, у портфелі, на вулиці тощо) і чого там немає. Зараз я розповім вам англійською мовою про те, що лежить на моєму столі. Слухайте уважно. Зверніть увагу на нове слово, яке я вживатиму на початку кожного речення.

Look here. There is a book on the desk. There is a piece of chalk on the desk. There is a ruler on the desk, too. There is no map on the desk. There is no bag on it.

Ви, напевно, звернули увагу на те, що кожне речення починається словом **there**. В англійській мові цим словом завжди починається речення, в якому повідомляється, що щось або хтось знаходиться у певному місці. Прослухайте мою розповідь вдруге (її текст ви також знайдете на дошці). А тепер перевіримо, чи ви добре зрозуміли її.

1. Give laconic answers to my questions.
T: Is there a ruler or a pencil on the desk?
P₁: A ruler. Etc.
2. Translate my statements into Ukrainian.
T: There is a map on the wall.
P₂: На стіні – карта.
T: There is no picture on the wall.
P₃: На стіні немає картини.
T: Тепер прослухайте моє твердження і скажіть, скільки в ньому наголошених слів: There is a **book** on the **desk**.
P₄: Два.

Так, правильно, два: *book* і *desk*. А яке з двох слів я наголошую сильніше? *Book*. Цей наголос називають логічним. А зараз ми скажемо разом, що лежить на письмовому столі. Повторюйте за мною лише ті твердження, які відповідають дійсності. (Учитель повторює розповідь, вставляючи деякі твердження, що не відповідають дійсності, щоб запобігти механічному повторюванню.)

Французька мова

Ви вже знаєте, як сказати, що певна річ належить одній людині, наприклад: *Cette règle est à Olga*. А сьогодні ми з вами навчимося говорити про приналежність речей не одній людині, а багатьом людям. А тепер подивіться на малюнок на дошці й уважно слухайте мою розповідь.

*C'est un vestiaire de notre salle sportive. Victor est de service. Il y a des objets sur un banc. Ils ne sont pas à leurs places. Le maître entre et demande: "Victor, à qui sont ces objets?" Victor répond: Ces blousons **sont aux** filles de notre classe Nina et Lucie. Ces vestons **sont aux** garçons de notre classe Nicolas et André".*

Maintenant écoutez et répétez après moi:

A qui sont ces blousons? – Ces blousons **sont aux** filles de notre classe.

A qui sont ces vestons? – Ces vestons **sont aux** garçons de notre classe.

Зверніть увагу на те, що форма **sont aux** однакова як для чоловічого, так і для жіночого родів.

Німецька мова

Сьогодні ми навчимося говорити про те, що кожний з вас буде робити після уроків, завтра, наступного тижня тощо. Послухайте уважно мою розповідь.

*Kinder! Heute ist Sonnabend. Wir arbeiten heute. Morgen ist aber Sonntag. Sonntags arbeite ich nicht. Am Sonntag habe ich frei. Ich **werde** viel Freizeit **haben**. Ich **werde** am Sonntag zum Fluß **gehen**. Ich **werde** dort in der Sonne **liegen**. Ich **werde** auch viel **baden**. Am Abend **werde** ich ins Kino gehen. Ich **werde** also den Sonntag gut **verbringen**.*

А тепер прослухайте мою розповідь ще раз, на цей раз дивіться на її варіант, написаний на дошці. (Учні слухають розповідь учителя із зоровою підтримкою.) Якими словами передається майбутній час (вони виділені в тексті)?

– Правильно, допоміжним дієсловом **werden** і третьою формою смислового дієслова. А на який із двох компонентів падає наголос?

– Правильно, на другий. А тепер скажіть, що в неділю ви зробите те саме, що і я.

Lehrer (L): Ich werde am Sonntag ins Kino gehen.

Schüler (Sch): Ich werde am Sonntag auch ins Kino gehen. Usw.

Іспанська мова

Сьогодні ми з вами навчимося говорити іспанською мовою про те, за допомогою чого (чим) ми виконуємо певні дії. Зараз я розповім вам про свій робочий день, про те, що я роблю. Ви уважно слухайте і зверніть увагу на те, чим я користуюся, виконуючи ці дії.

Me levanto temprano. Me limpio los dientes **con** el cepillo. Me lavo la cara **con** agua fría. Después yo desayuno. Yo como **con** el tenedor. ¿Como yo **con** la cuchara? No, por la mañana no como **con** la cuchara. Y por la tarde yo como la sopa **con** la cuchara.

Я повторю свою розповідь (вона також написана на дошці), а ви послухайте її ще раз і скажіть, який мовний засіб в іспанській мові вказує на інструмент дії. Правильно, прийменник **con**, який виконує ту саму функцію, що й закінчення в українській мові (ім суп ложкою, вмиваюся холодною водою). Зверніть увагу на те, що наголос на прийменник **con** не падає. А зараз давайте скажемо разом, за допомогою чого ми виконуємо різні дії.

¡Repetid a coro!

Con el bolígrafo. Yo escribo con el bolígrafo.

Con la cuchara. Andrés come la sopa con la cuchara. Etc.

На другому і третьому етапах формування граматичної навички має місце автоматизація дій учнів з новою ГС на рівні фрази, ПФЄ і цілого тексту, для чого потрібні відповідні вправи і завдання.

6.3.5. Вправи і завдання для формування граматичної компетентності

Для формування ГК використовуються рецептивні і рецептивно-репродуктивні умовно-комунікативні і деякі некомунікативні вправи різних видів. Розглянемо спочатку **види вправ на рецепцію ГС**. Це вправи на впізнавання, диференціацію, ідентифікацію, вибір ГС за контекстом, на перевірку розуміння ГС.

Приклад вправи на впізнавання.

Read the text of the exercise given below. Copy out the numbers of sentences comprising the Perfect Infinitive Passive. (Виконання вправи можна перевірити за ключем.)

Приклад вправи на диференціацію.

T: Listen to some questions and possible answers. Decide if the verb forms in bold type are the same (put a “+”) or different (put a “-”).

- Where are the children?
 - They must **have gone** to the lake.
 - They **have gone** to the lake.
- Have the boys broken the window?
 - Mother: They can't **have broken** it.
 - Father: They may **have broken** it. Etc.

Key: 1 -, 2 +.

Приклад вправи на ідентифікацію.

T: Read the sentences comprising various forms of the Infinitive (Exercise ...). Put the numbers of sentences into the table below.

Aspect \ Voice	Active	Passive
Simple		
Progressive		
Perfect		

Приклад вправи на вибір виду-часової форми за контекстом.

T: Read an e-mail message from your American friend Bill Clarke. But the message looks like a puzzle: almost each verb in it has two or three variants for you to choose from. Solve the puzzle by copying out the correct verb form according to the context.

Dear friends from Ukraine,

*I'm writing to tell you a few words about recent events of my life and to learn something new about you. My schoolmates and I (1) **have passed/ passed/ have been passing** all our exams successfully. The last one (2) **has taken place/ took place/ has been taking place** on June 21. It (3) **has been/ was** Maths. We (4) **have done/ did/ have been doing** it for nine years and will continue it until we (5) **leave/ will leave** school. Etc. (Перевірити вправу можна за ключем.)*

Приклади вправ на перевірку розуміння ГС.

Перевірити розуміння ГС можна різними способами: за допомогою вибору твердження, що відповідає змісту ГС; функції, яку передає та чи інша ГС; коментування думки, висловленої за допомогою певної ГС; перекладу речення, що включає нову ГС. Слід зазначити, що останній спосіб не завжди є надійним. Так, наприклад, умовні речення другого і третього типу, що мають в англійській мові різні структури, перекладаються на українську мову однаково.

Приклад 1.

T: Listen to some utterances. Then read some statements. Choose the one (a,b,c) that corresponds to the meaning of the structure “a modal verb + Perfect Infinitive”.

- John didn't come to school yesterday.
– He **must have fallen** ill.
a) The speaker is not sure about the reason for John's absence.
b) The speaker doubts the reason for John's absence.
c) The speaker is quite sure about the reason for John's absence.
- Why is Isabel late for classes?
– She **might have overslept**.
a) The speaker is quite sure about the reason for Isabel's being late.
b) The speaker is far from being sure about the reason about Isabel's being late.
c) The speaker is sure she didn't oversleep. Etc.

Key: 1 – c, 2 – b, 3 ...

Приклад 2.

T: Listen to some utterances and identify the function (a, b, or c) of the structure “a modal verb + Perfect Infinitive”.

- Where is my umbrella?
- Oh, you **could have left** it on the train.

- a) Obligation
- b) Supposition implying assurance
- c) Possibility.

Key: 1 – c, 2 ...

Приклад 3.

T: Listen to a short extract from the play “Pygmalion” by Bernard Shaw. Comment on Mrs Higgins’s words.

Mrs Higgins: You don’t mean to say you have set the police after Eliza.

Higgins: Of course. What are the police for?

Mrs Higgins: What right have you got to go to the police and give the girl’s name **as if she were a thief**?

P: The girl is not a thief.

Перейдемо до **вправ на репродукцію ГС**. Нагадаємо, що це мають бути переважно рецептивно-репродуктивні умовно-комунікативні вправи на імітацію ЗМ, підстановку у ЗМ, трансформацію, завершення ЗМ; відповіді на різні типи запитань, постановка запитань, а також самостійне вживання ЗМ на рівні фрази і ПФЄ з новою/ новими ГС.

Англійська мова

1. Agree with me if I am right. Say “You are right!” before the true statement or “You aren’t right, I’m afraid” if the statement is false. Do not repeat the false statement. (Вправа **на імітацію ЗМ**. Використовується реальна ситуація. Вправу можна виконувати хором.)

T: There’s a ball on Sasha’s desk.

P₁: You are right! There is a ball on Sasha’s desk.

T: There is a map on his desk.

P₂: You aren’t right, I’m afraid. Etc.

2. Now I’ll tell you about a thing on the desk and you’ll tell me about another thing. (Вправа **на підстановку у ЗМ**. Використовується реальна ситуація. Після висловлювання одного з учнів клас може підтвердити те, що він сказав, хором.)

T: There is a ruler on Oksana’s desk.

P₁: There is a pen on her desk.

P₂: There is a book on her desk. Etc.

3. And now answer my questions. Give full answers. (Вправа для навчання **повної відповіді на спеціальне запитання**. Послідовність видів вправ залежить від природи самої ГС. Учень вживає ту саму структуру, що і в попередній вправі. Після відповіді учня клас може її прокоментувати.)

T: What is there in your bag, Ihor?

P (Ihor): There is an apple in my bag.

T: What is there in your bag, Halia?

P (Halia): There is a pencil-case in my bag. Etc.

4. Answer my questions. Give short answers: **Yes, there is./ No, there isn't.** (Вправа для навчання **відповіді на загальне запитання**. Приклади короткої відповіді доцільно записати на дошці, щоб запобігти інтерференції з відповіддю на раніше вивчену структуру Yes, it is./ No, it isn't.)
- T: Is there a bag on the chair?
P₁: Yes, there is.
T: Is there a map on the desk?
P₂: No, there isn't. Etc.
5. Listen to my statements. Correct me if I'm not right. (Вправа **на трансформацію ЗМ**.)
- T: It seems to me (мені здається) there is a piece of chalk on the desk.
P₃: You aren't right, I'm afraid. There is no piece of chalk on the desk.
6. Tell the class what there is in your bag if it isn't a secret. (Вправа **на самостійне вживання нової ГС в усному мовленні** на рівні фрази.)
- P₁: There is a toy car in my bag.
P₂: There is a doll in my bag. Etc.
7. And now let's write down what there is and what there isn't on the wall of our classroom. (Вправа **на самостійне вживання нової ГС в писемному мовленні** на рівні фрази.)
- P₁: There is a map on the wall.
P₂: There is a picture on the wall.
P₃: There is no shelf on the wall. Etc.
8. Stand in two lines. Face each other. Tell your partner what there is in your hand. (Вправа **на об'єднання ЗМ у діалогічну єдність** "твердження – твердження". У вправі використовується прийом "Рухомі шеренги".)
- Example: P in Line One: There is a rubber in my hand.
P in Line Two: There is a piece of chalk in my hand.
9. Tell the class that you've got a thing. Add what there is or there isn't in it (on it, near it). (Вправа **на об'єднання ЗМу ПФЄ**. Учні висловлюються по черзі за поданим зразком. Одне з висловлювань учнів записується на дошці і в зошитах.)
- Example: I've got a bag. There is a pencil-case in my bag.
But there is no looking glass in it.

Французька мова

1. Погодьтеся зі мною, якщо ці речі належать вашим товаришам. (Вправа **на імітацію ЗМ**.)
- M: Ces vestes sont aux garçons de notre classe.
E: Oui, ces vestes sont aux garçons de notre classe. Etc.
2. Скажіть, що зображені речі належать не одній дівчинці чи хлопчикові, а дівчатам чи хлопчикам твого класу. (Вправа **на трансформацію ЗМ**.)
- M: Ce blouson est à Nina.
E: Ces blousons sont aux filles de notre classe. Etc.

3. Визначіть, які з цих речей належать дівчаткам, а які хлопчикам вашого класу. Я почну речення, а ви закінчіть їх. (Вправа **на завершення ЗМ.**)

M: Ces chemises...

E: Ces chemises sont aux garçons de notre classe.

M: Ces blousons ...

E: Ces blousons sont aux filles de notre classe. Etc.

4. Скажіть, кому належать речі, згадані в першій колонці. (Вправа **на самостійне вживання ГС в опорі на підстановчу таблицю.**)

Ces balles Ces jouets Ce bébé Ces blousons Ce ruban	sont aux est à	Madame Bernard. sportifs de notre classe. enfants de Madame Bernard. Nina. filles de notre classe.
---	-------------------	--

5. Гра “Знайди господаря”. У чийсь портфель кілька учнів кладуть по одному або по кілька предметів, що їм належать. Інший учень повинен сказати, кому належать ці предмети. (Вправа **на самостійне вживання ГС в опорі на предметну наочність.**)

Cette gomme est à Nina. Ces cahiers sont à Victor. Cette règle est à Michel. Etc.

Німецька мова

1. Поділіться з однокласниками своїми планами на неділю, на літо тощо. Спірайтеся на схему – дієслівну рамку – на поданий ЗМ. (Вправа **на підстановку у ЗМ.**)



Ich **werde** am Sonntag viel **baden**.

L: Ich werde am Sonntag arbeiten.

Sch₁: Und ich werde ins Kino gehen.

Sch₂: Und ich werde in die Bibliothek gehen. Usw.

2. Якщо ви вважаєте моє прохання (пораду) правильним, погодьтеся зробити те, про що вас просять (що вам радять). (Вправа **на імітацію ЗМ.**)

L: Mache jeden Morgen Sport! Das ist gesund.

Sch₁: Gut. Ich werde jeden Morgen Sport machen.

L: Lerne Deutsch besser!

Sch₂: Gut. Ich werde Deutsch besser lernen. Usw.

3. Мені б хотілося дізнатися, як ви будете виконувати свої обов’язки. (Вправа **на запитання.**)

L: Wirst du in diesem Jahr gut lernen?

Sch₁: Ja, ich werde gut lernen. Usw.

(Далі у вправах засвоюються форми майбутнього часу в інших особах однини і множини.)

Іспанська мова

На минулому уроці ми з вами вчилися говорити іспанською мовою про те, за допомогою чого ми виконуємо дії. Ви знаєте, що для цього потрібно взяти прийменник **con**, який вказує, що предмет є інструментом дії.

1. Я скажу вам, чим ми виконуємо звичайні дії впродовж робочого дня. Якщо ви згодні зі мною, підтвердіть мої висловлювання. Якщо ні, скажіть: No está correcto. (Вправа *на імітацію ЗМ.*)

Maestro (M): En la clase escribimos con el bolígrafo.

Alumnos (Als): Sí, en la clase escribimos con el bolígrafo.

M: Nos limpiamos los dientes con la cuchara.

Als: No está correcto. Etc.

Останнє речення вправи записується на дошці і в зошитах, прийменник **con** виділяється червоним кольором.)

2. ¡Contestadme lacónicamente!

M: ¿Comemos la sopa con la cuchara o con el tenedor?

Als: Con la cuchara. Etc.

3. Я запрошую вас до країни “Мийдодирії”. Подивіться, як тут проводять ранок діти (малюнок). Я скажу, за допомогою чого вони виконують дії, а ви виправте мене, якщо я помилюся. (Вправа *на підстановку у ЗМ.*)

M: La chica se lava con agua fría.

A11: No, la chica se lava con la el gabón.

M: ¿Con el gabón, verdad?

Als: Sí, la chica se lava con el gabón.

4. А зараз я почну речення, а ви закінчіть його. (Вправа *на завершення ЗМ.*)

M: Por la mañana me lavo...

A11: Por la mañana me lavo con agua fría.

A12: Por la mañana me lavo con agua tibia. Etc.

5. ¡Ahora contestadme!

M: ¿Con qué escribís en la clase de español?

A11: En la clase de español escribimos con los bolígrafos.

M: ¿Tiene razon... ?

Als: Sí, en la clase de español escribimos con los bolígrafos. Etc.

6. Я вам скажу, чим виконують дії люди на малюнку. Перепитайте мене, якщо помітите щось незвичайне. (Вправа *на трансформацію ЗМ.*)

M: El alumno escribe con el bolígrafo.

Als: ¿Con qué escribe el alumno?

A11: Él escribe con el bolígrafo. Etc.

Одночасно з формуванням граматичних навичок учні набувають певних знань, що забезпечують розвиток граматичної усвідомленості.

6.3.6. Засоби формування граматичної компетентності

Як відомо, основним засобом навчання ІМ є НМК. Допоміжні засоби навчання поділяють на технічні і нетехнічні. Розглянемо спочатку **нетехнічні засоби** формування ГК. Тут слід почати із звичайної *зображальної наочності* – малюнків, без яких ніяк не обійтися, наприклад, у вправах для засвоєння ГС у теперішньому подовженому часі (Present Progressive) в англійській мові. Зазвичай малюнки із зображенням дій використовують для ознайомлення учнів з новою ГС, для коментування учнями дій персонажів, зображених на малюнку. Проте рідко використовується такий цікавий прийом: учитель тримає малюнок в руках, не показуючи його учням, і просить здогадатися, що роблять зображені на ньому персонажі (їх слід назвати). Учні по черзі ставлять загальні запитання, аж поки не вгадають зображену дію. Якщо учні так і не здогадалися, то вони мають поставити спеціальне запитання, на яке вже відповідає учитель, показуючи малюнок класу. Описаний прийом заохочує учнів до активної діяльності, сприймається ними як гра. Враховуючи, що оволодіння ГС у Present Progressive припадає на початкову школу, де навчальна діяльність формується на основі ігрової, ігрові вправи мають займати чільне місце у процесі формування ІКК, в тому числі й ГК.

До нетехнічних засобів навчання відноситься також і *графічна наочність*.

Для формування ГК широко використовуються різноманітні таблиці, схеми, картки, ігри з картками (наприклад гра в лото, гра в карти, де картами є картки з формами неправильних дієслів), розгадування “граматичних” кросвордів тощо. Серед таблиць уже згадувалася *ілюстративна таблиця*, що служить для систематизації граматичного матеріалу і презентації його у міні-контекстах; у прикладах вправ у попередньому підрозділі наводилася *підстановча таблиця*, яка допомагала дітям сказати про те, кому належать згадані у першій колонці речі. Підстановча таблиця була винайдена англійським методистом Гарольдом Пальмером у 20-их роках минулого сторіччя. Проте зараз ми використовуємо її як опору в умовно-комунікативних вправах, де в учнів є мовленнєве завдання і створена ситуація мовлення. Наведемо приклад використання підстановчої таблиці у процесі формування ГК (ГС у Present Perfect).

Find out the reason for your friends' happy mood. You can make use of the substitution table given below.

Example.

T→Cl: You seem to be in a happy mood, Olga.

P(Olga): You're right. I'm in a happy mood. I've composed a poem myself.

Class: Olga is in a happy mood. She has composed a poem herself.

I've	made embroidered knitted printed composed	a model car / plane a blouse / a shirt a scarf / a sweater some photos a song / a poem	myself.
------	---	--	---------

Дуже корисною може виявитися спеціальна *таблиця, яка демонструє порядок слів* у стверджувальних, заперечних і питальних реченнях. У такій таблиці важливо зафіксувати місце підмета, а всі інші члени речення, особливо частини присудка (там, де є допоміжні дієслова), вже будуть розташовані після або перед ним. Наведемо приклад такої таблиці, яка демонструє порядок слів із структурою **have got**.

Порядок слів із структурою *have got*

		You	have		got	a nice flower, Froggie.
		Karlsson	has		got	a jar of jam.
		I	have	not	got	flowers.
		Mousie	has	not	got	a doll.
	Have	the monkeys			got	bananas? (Yes, they have.)
	Has	Froggie			got	a ball? (No, he has not.)
What	have	we			got?	Many toys.
		Who	has		got	a doll? (Ann has.)

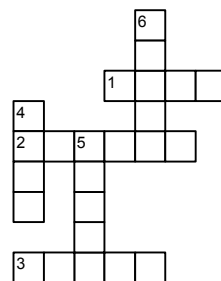
Дуже важким для учнів є засвоєння форм неправильних дієслів. З цією метою можна використати *картки*, на яких різними кольорами (наприклад синім, червоним, чорним) написані три форми дієслів. Картки одного кольору залишаються у вчителя, який “викидає” їх по черзі на стіл (потрібен довгий стіл), інші картки роздаються учням, завдання яких якомога скоріше позбавитися своїх карток, а це можна зробити, лише поставивши свою картку поряд з картокою учителя. Коли всі картки викладені, можна зробити “хвилинку аналізу”, з’ясувавши, які із форм неправильних дієслів схожі між собою, розділивши їх таким чином на підгрупи, що сприятиме кращому запам’ятовуванню.

Учні, так само як і дорослі, дуже люблять розв’язувати кросворди. Тому доцільно укладати для них “граматичні” кросворди. Наприклад:

I know you like to solve crosswords.
Let’s try one. Fill in the squares with the
basic forms of the following verb forms:

- Across**
1. sang
 2. listened
 3. spoke

- Down**
4. played
 5. solved
 6. wrote



Серед **технічних засобів** формування ГК слід, перш за все, згадати *фонограму*, зокрема інтерактивні фоноправки, *відеофонограму* і *комп’ютерні вправи*. В інтерактивних фоноправках учень спілкується з механічним партнером – записаним на звуконосій (тепер цифровий) голосом диктора. Ця обставина, звичайно, дещо знижує рівень спілкування, але користь від виконання інтерактивних фоноправ набагато перевищує цей недолік. По-перше, можна і необхідно дати диктору певну роль у створеній ситуації мовлення. Інтерактив-

ні фоновправи, як правило, мають, крім завдання-інструкції, три компоненти: 1) репліку диктора (у певній ролі), 2) паузу, під час якої учень виконує завдання, 3) звуковий ключ, за яким учень може перевірити правильність виконання завдання. Можливий і четвертий компонент, коли учень ставить запитання, на яке він має одержати відповідь.

Наведемо приклад інтерактивної фоновправи на трансформацію ЗМ.

You are talking over the phone to Shapey, an imaginary character from another planet. Listen to the speaker's instruction, during the pause ask Shapey your question. Listen to the key to check if you've put the question correctly, listen to Shapey's answer.

Example. Speaker₁ (Sp₁): Ask Shapey when he gets up.

Pupil: When do you get up?

Sp₂ (gives the key): When do you get up?

Sp₃ (Shapey): At 11 o'clock in the morning. It's very early. There are 48 hours in the day and night on my planet.

1. Sp₁: Ask Shapey how he washes his face and hands.

Pupil:

Sp₂: How do you wash your face and hands?

Sp₃: The inhabitants of my planet wash their faces and hands with fruit juice. Etc.

Відеофонограма, особливо ігровий дитячий автентичний фільм (не мультиплікаційний, де звук часто спотворюється), може бути чудовим засобом демонстрації нових ГС у широкому й цікавому для дітей контексті. Звичайно, такий фільм (епізод з фільму) має відповідати рівню підготовки і віковим особливостям учнів. Так, віковим особливостям учнів початкової школи чудово відповідає ігровий фільм "Wizadoga". В основній і старшій школі можна використати, крім перегляду уривка фільму із звуковим супроводом, скорочене коментування подій фільму учнями відповідною ІМ з використанням нових ГС.

Так само як і інтерактивні фоновправи, *комп'ютерні вправи* мають передбачати однозначну відповідь учня, з тим щоб він міг скористатися ключем. Тому комп'ютерні граматично спрямовані вправи мають тестовий характер (головним чином тести множинного вибору): у виборі ГС за контекстом, у вставках видо-часової форми, у підстановці, трансформації, виконанні розпоряджень тощо. Дуже часто контекст на рівні речення виявляється недостатнім, тому краще виконувати тест множинного вибору на основі широкого контексту, прослуханого або прочитаного тексту, інтерв'ю тощо. Так, поданий нижче **фрагмент тесту** учні старшої школи виконують після того, як вони прослухали інтерв'ю з випускницею школи Шілою.

Complete the following statements (they are about the British schoolleaver Sheila).

1. Sheila ... school last Friday. (a) is leaving
(b) has left
(c) left
(d) had left

2. ... any plans for the future, Sheila? (a) Have you made
 (b) Did you make
 (c) Had you made
 (d) Do you make Etc.

6.3.7. Контроль рівня сформованості граматичної компетентності

Об'єктом контролю з боку вчителя має бути як сам процес формування ГК, так і його результат – функціонування ГК як компонента ІКК. Різниця полягає в тому, що в першому випадку контролюється сформованість окремих операцій, що входять до складної граматичної дії, а в другому – складна мовленнєва дія, яка характеризується автоматизованістю, гнучкістю і стійкістю.

З усіх компонентів ГК контролю підлягає рівень сформованості граматичних навичок та усвідомленість учнями їх функціонування в усному і писемному мовленні. Перевіряти окремо граматичні знання програмою з ІМ для загальноосвітніх навчальних закладів не передбачено. Для контролю **рецептивних граматичних навичок** основним критерієм є *точність розуміння*, тобто ступінь правильності співвіднесення граматичної форми зі змістом. Як додатковий критерій може виступати швидкість і ненапруженість виконання відповідних операцій (ще одна характерна риса навички). У підрозділі 6.3.5 наводилися приклади вправ на рецепцію (вправи на упізнавання, диференціацію, ідентифікацію ГС, вправи на вибір ГС за контекстом і на перевірку розуміння ГС, що сприймається по слуховому або зоровому каналу). Ті самі вправи можуть бути використані і для контролю окремих операцій, що входять до рецептивної граматичної навички. Проте справжнім об'єктом контролю ГК у рецептивних видах МД – аудіюванні і читанні – є повне розуміння змісту повідомлення, в тому числі й того, що передається граматичними засобами.

Основним критерієм оцінки сформованості **репродуктивних граматичних навичок** вважається *правильність*, що передбачає коректне виконання усіх операцій, які входять до граматичних навичок говоріння і письма: вибору ГС згідно із ситуацією мовлення, її оформлення за нормами мови та її реалізацію в усному або писемному мовленні. Як відомо, кожна ГС має свою функцію і свою форму. На жаль, під час контролю більша увага приділяється формі, хоча функціональні помилки можуть скоріше привести до непорозуміння у процесі спілкування, ніж помилки у формі. Звичайно, слід добиватися коректного мовлення, проте слід пам'ятати, що є помилки, в тому числі й граматичні, які не порушують комунікацію (наприклад пропуск закінчення -s у третій особі однини (англійська мова, Present Simple), і є помилки, які її порушують (наприклад вживання видо-часової форми неадекватної ситуації). Під час контролю слід враховувати передусім помилки, які порушують комунікацію. Для контролю рівня сформованості ГК не варто використовувати вправи в імітації, підстановці, вставках (останні можуть бути використані лише в тестових

завданнях). Тут потрібні вправи на самостійне вживання ГС як на рівні фрази / речення, так і на рівні ПФЄ і тексту (останнє набагато цінніше). Так, для перевірки репродуктивних навичок використання ГС у Past Simple в англійській мові учитель може запропонувати учням таку ситуацію:

T: Yesterday I wasn't at school. A student-teacher was with you. I wonder what you did in class. Each pupil is to name an action from yesterday's lesson.

P₁: We **read** a story in English yesterday.

P₂: We **wrote** some sentences on the blackboard.

P₃: We **answered** the student-teacher's questions. Etc.

T: And now write what you did yesterday on a sheet of paper. (Учні пишуть про всі дії, які вони виконували на уроці англійської мови на попередньому уроці і подають контрольні листочки вчителю для перевірки.)

У попередньому прикладі всі учні використовують лише одну ГС. У контрольному завданні важливо, щоб стикалися дві або більше ГС. Наприклад:

Скажіть класу, яку книгу Ви зараз читаете, ким вона написана, подобається вона вам чи ні, а також спитайте про це когось з однокласників.

P₁: I'm **reading** "Overload" now. It **was written** by Arthur Hailey. I **like** it very much. What book **are** you **reading**?

Коли потрібно перевірити використання великої кількості ГС за короткий відрізок часу, найекономнішим буде тестовий контроль (див. зразок тесту множинного вибору, який виконується як комп'ютерна вправа, у попередньому підрозділі). Якщо вправа дійсно виконується на комп'ютері, то він і поставить оцінку учню, якщо ні, то вчитель збирає контрольні завдання, перевіряє їх і виставляє оцінки. Рівень сформованості граматичної усвідомленості перевіряється в основному опосередковано через особливості іншомовного спілкування, або за допомогою опитування, анкетування, тестування тощо.

Формування фонетичної, лексичної і граматичної компетентностей пов'язане з формуванням компетентностей у техніці читання і письма, чому і присвячено наступні розділи.

Завдання і питання для самоконтролю

1. Поясніть різницю між лінгвістичною і педагогічною граматиками.
2. Охарактеризуйте компоненти іншомовної граматичної компетентності.
3. Які із згаданих у розділі видів навчальної інформації доцільно використовувати у початковій, основній і старшій школі? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Знайдіть у будь-якому підручнику з виучуваної вами ІМ три некомунікативні вправи на підстановку у ЗМ, на трансформацію ЗМ тощо. Переробіть наведені у розділі приклади некомунікативних вправ в умовно-комунікативні, передбачивши ситуацію мовлення і мовленнєві завдання.
5. Оберіть будь-яку ГС із шкільної програми з ІМ, яку ви вивчаєте. Підготуйте три вправи на рецепцію і три на репродукцію ГС. Забезпечте умовно-комунікативний характер вправ на репродукцію.